

Zaholovok z ekranu.

Рассмотрен эротично-танатологичный концепт в украинской литературе. Выявлены его специфические черты, которые помогают понять особенность украинской культуры в целом.

Героизация, идеал, категория, концепт, концептосфера, культурная идентичность, образ, романтизация.

This article deals with the concepts of Eros and Thanatos in Ukrainian literature. Their specific traits were revealed during the investigation in order to realize the peculiarities of Ukrainian culture in general.

Every nation, respectively – and its culture, developed at the crossroads of influences of many regional forms of world culture. Ukraine is not an exception, and its culture has become a distinctive synthesis at the intersection of different civilizational models. Boundary character of Ukrainian culture leads eventually to organic cultural polyphony. Speaking about the erotic concept, the impact on the development of Ukrainian culture of many neighbouring traditions led to the emergence of dual erotic conceptosphere – «lubov/kohannia», which are the manifestations of duality in the intimate area. Despite its dual nature the analysed concept is a basic one and stands at the foundations of the ideological paradigms of Ukrainian culture in general. Moreover, understanding of the concept is highly motivated by personality traits due to his/her unique attitude, namely the interpretation of categories dictated by the system of images that writers create.

Erotic concept in its scope occupies a prominent place in the Ukrainian conceptosphere, and therefore is one of the most studied issues of scientific knowledge. Literary reception of it is no exception. For example, among the authors of the recent research studies of erotic concept we would like to emphasize the works by I. Borysiuk (love in the poetry of the representatives of eighties), M. Varykasha (erotic discourse in epistolary texts of the twentieth century), V. Zavadskaya (eroticism lullabies), O. Mudrak (erotic poetry), A. Puhonska (erotic intertext) and others. Each of these authors turned to a particular aspect of the erotic, not individually referring to the characteristic features in its historical perspective.

Thus, the aim of our research is a comprehensive analysis of the erotic concept within the Ukrainian literature, an example of which can be traced to mental features of national culture in general.

Glorification, ideal, category, concept, conceptosphere, cultural identity, image, romanticization.

УДК 811.161.2

АБСТРАКТНА ЛЕКСИКА В МЕМУАРНИХ ТЕКСТАХ ДМИТРА ДОРОШЕНКА

Н.В.Мазур, кандидат філологічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Запропоновано аналіз суспільно-політичної лексики, зафіксованої у мемуарних текстах Дмитра Дорошенка («Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 роки)»); виділено ядро слова-поняття українство, із семантикою якого пов'язані такі лексеми, як свідомість, ідея, нація, відродження, рух тощо; засвідчено актуалізацію абстрактної лексики, характерної для суспільно-політичного руху в Україні початку ХХ століття.

Мемуарні тексти, абстрактна лексика, суспільно-політична думка, суспільно-політичні номінації, українство, свідомість, ідея, нація, відродження, рух, справа, етнічна самосвідомість.

Введення в науковий обіг твору «Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 роки)» визначного історика, політичного і громадського діяча, публіциста, бібліографа, літературознавця Дмитра Івановича Дорошенка дає можливість дослідити український історико-культурний дискурс початку ХХ століття та охарактеризувати суспільно-політичну думку цього періоду.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Мемуарні тексти становлять цінний фактичний матеріал для вивчення історії української літературної мови певного часового зрізу. Вони репрезентують не лише особливості індивідуальних стилів, але й характеризують через останні інтелектуальний і емоційний рівень

соціокультурного дискурсу. Українська мемуаристика привертає увагу таких науковців, як М. Бахтін, Ф. Бацевич, Н. Видашенко, В. Виноградов, О. Галич, С. Єрмоленко, Ж. Колоїз, Т. Космеда, М. Крупа, Ю. Маркітантов, Л. Масенко, Л. П'яста, Т. Радзієвська та інші.

Мета дослідження – вивчення особливостей автокомунікації, проєктованої на певні часові зрізи української літературної мови, проаналізувати роль абстрактної лексики в авторській оповіді Дмитра Дорошенка, виявити частотність суспільно-політичних номінацій, характерних для періоду початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історик, політичний і громадський діяч, публіцист, літературознавець, бібліограф Дмитро Іванович Дорошенко зафіксував характерні ознаки української історії початку ХХ століття у книзі «Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 рр.)». Це був час формування «нової суспільної свідомості, час соціальних зрушень, коли зароджувалася нова Українська держава, коли після національно-визвольних змагань настав час розчарувань, зневіри, внутрішнього протесту інтелігенції» [2, с. 169]. Події, охоплені авторською оповіддю, відіграли значну роль у формуванні української мовно-національної свідомості, в реалізації української національної ідеї.

Активізація національних рухів початку ХХ ст. зумовила інтенсивне використання відповідних тематичних груп суспільно-політичної лексики. Характерно, що ця лексика функціонує в мовотворчості письменників початку ХХ ст., зокрема, в їхніх листах, публіцистичних творах [6] актуалізуються номінації *свідомість, ідея, рух* тощо. Названі лексеми функціонують як ключові в сучасних історичних текстах, що висвітлюють суспільно-політичний рух в Україні на початку ХХ ст. [3].

У досліджуваних текстах звертаємо увагу на широкий пласт суспільно-політичної лексики, якою послуговується автор. Вона характерна для часового зрізу історії української літературної мови, зокрема кінця ХІХ – початку ХХ століття. Ядром цієї лексики є слово-поняття *українство*. Це поняття зафіксоване в досліджуваних текстах як окрема лексема, напр.: «Андріївська школа й була тереном, де члени цієї [української студентської] Громади сходились, знайомились з новоприбулими студентами, придивлялись до них і тих, хто по-своєму успосібленню і своєю зацікавленістю *українством* надавався до організованого життя, приєднували до Громади» [1, с. 52]; «Російська інтелігенція *неприхильно ставилася до українства*. Вона не розуміла його і не хотіла розуміти. Сама не знаючи національних обмежень і утисків над російською мовою, літературою, наукою й мистецтвом, вона не могла зрозуміти, чому українці так хвилюються з приводу утисків над їх національним життям» [1, с. 54]; «Кіевская Старина» присвятила одне своє число Котляревському, і в тім числі були надруковані дуже цінні розвідки Івана Стешенка і проф. Миколи Дашкевича про творчість Котляревського. Оце і все. Недурно петербурзька газета «Новости», що *прихильно ставилася до українства*, писала про «Замовчаний ювілей» – маючи на увазі ювілей Котляревського» [1, с. 68]; «Правительство провадило систематичний наступ *проти українства*, помалу ліквідуючи уступки, зроблені в перші роки революції. Київ зробився осередком російського націоналізму, який звернув усю

свою агресію *проти українства*» [1, с. 127]. Контексти, в яких вжито слово *українство*, засвідчують, що ця назва означає: 1) українців (українська студентська громада); 2) український національний рух, який викликав спротив російського націоналізму.

З лексемою *українство* пов'язана семантика таких зафіксованих у «Споминах» лексем, як *свідомість, ідея, нація, відродження, рух, маніфестація, напрямок, справа, поступ, маси, життя, суспільство, студентство, громада, ідеологія, периферія, публіка, українофільство*. Неодмінним атрибутом названих слів є означення *український*. Найчастіше вживає автор словосполучення *національний рух*, напр.: «В кінці літа 1903 року сталася подія, яка відіграла до певної міри переломну роль в діях *українського руху* в Росії: це було урочисте відкриття у Полтаві пам'ятника батькові нової української літератури Івану Котляревському. Це відслонення обернулося несподівано для нас усіх у *величаву національну маніфестацію*, зробилося справжнім «святом української інтелігенції...» [1, с. 67]; «Ця столиця [Петербург], побудована на кістках українських козаків, була тісно зв'язана з долею *українського національного руху*...» [1, с. 48]; «В Петербурзі, на далекій чужині, в чужій обстанові життя, українці якось інстинктивно горнулися до своїх земляків, зближались між собою, і навіть ті, що вдома були *байдужі до українського руху*, входили до українських гуртків і *освідомлювались національно*...» [1, с. 51]; «Ми з батьком з глибоким інтересом слухали його [Олесницького] оповідань про відносини в Галичині, де з кожним роком тоді *зростає український національний рух*» [1, с. 98]; «Коли ж в кінці 19-го віку *рух український виріс* уже настільки, що ігнорувати його далі було не можна, тоді почалися ворожі напади на його в пресі» [1, с. 54]; «Приїзд Грушевського мав велике значіння. На той час проф. Грушевський уважався всіма нами за *провідника українського національного руху* в Росії» [1, с. 113-114]; «Взагалі діяльність «Просвіти» помітно *оживила український рух* у Катеринославщині» [1, с. 176]; «*Український національний рух* на Катеринославщині робив справді великі успіхи...» [1, с. 167]; «В складі Громади знайшлася невелика група, так би мовити, *національного напрямку*, яка вважала, що Українська соціал-демократична партія... зрікається первісного гасла... – гасло самостійної України...» [1, с. 66].

Контекстуальними синонімами до поняття *український рух* є вислови *українська стихія, течія*, пор.: «Літом 1902 року я поїхав на Полтавщину. Вперше відвідав я тоді цей край, який справедливо вважався за «серце України»..., бо тут найбільше збереглася *народна українська стихія*, народний побут, мова, убрання» [1, с. 59]; «Та й самі Прилуки з околицею зробили на мене дуже приємне враження своєю *українською національною стихією*, яку було помітно на кожному кроці» [1, с. 98]; «*Виявилася* певна *українська течія* і серед синів Якова Дорошенка. Старший його син Василь, що скінчив університет у Москві, написав і видав українською мовою роман «На Україні» (1863)» [1, с. 38-39].

Замість узвичаєного сучасного *народні маси* Д. Дорошенко вживає словосполучення *народна маса*, напр.: «Українську національну ідеологію визнавала й плекала дуже нечисленна частина інтелігенції, ціле суспільство стояло осторонь від неї, *народна ж маса* була *темна і національно несвідома* [1, с. 53].

Характерне для тогочасної мовної практики слововживання *круги* замість сучасного нормативного *кола*, пор.: «Серед українських кругів був він [Данило Мордовець] дуже люблений за свою м'яку, лагідну вдачу й готовність допомогти землякові у кожній справі» [1, с. 56]; «Протягом 1906-1909 років я умістив в «Ukrainische Rundschau» більше десятка статей. Журнал піддержували згодом українські парламентські круги, і він виходив аж до вибуху Першої світової війни» [1, с. 100]; «Мій кузен назвав мені свого товариша з гімназії Сергія Веселовського, сина полтавською адвоката, з яким я незабаром і познайомився. Веселовський помалу ввів мене в українські студентські круги в Петербурзі» [1, с. 50]; «Однак українські політичні круги ясно відчували потребу в тіснішому об'єднанні своїх сил, щоб спільно відбивати натиск реакції» [1, с. 128].

Д. Дорошенко у своїй книзі послуговується лексемами *справа, робота, праця* як синонімами з обов'язковим означенням *національна*. Доказом синонімічного вживання є контекстуальне пояснення змісту відповідної діяльності, пор.: «Цікавий був Татарин: молодий ще хлопець, інтелігентний, завжди мовчазний, мав хист до писання і до фанатизму був відданий українській справі... Мав якийсь особливий талант агітувати й приєднувати людей до національної роботи» [1, с. 148]; «Ініціатором тої думки [видавати часопис] був старий Микола Богуславський, що був, між іншим, незрівняним агітатором серед молоді, вміючи притягати її до національної праці, ширення української книжки, закладання гуртків аматорів гри на бандурі. Пізніше він переїхав на Кубань і там продовжував свою скромну, але корисну для національної справи працю» [1, с. 151].

Для автора «Споминів» ознакою українськості було вживання української мови. У досліджуваних текстах фіксуємо вживання таких варіантних словосполучень, як *говорили по-українськи, говорив українською мовою*, пор.: «Родина Комличенків була чисто українська: син Павло був студентом Одеського університету, дочка вчилася в Петербурзі на курсах; двоє менших хлопчиків, що вчилися в гімназії, говорили між собою по-українськи, що мене дуже приємно здивувало...» [1, с. 70]; «Взагалі ціла родина Міхновських була щиро українська... я чув там раз у раз українську мову не тільки серед міщан та селян, але й серед міської інтелігенції» [1, с. 98]; «Полтава, в якій українська стихія була помітніша, ніж в якомусь іншому більшому місті, відразу вся заговорила українською мовою, іншої на вулицях не було чути» [1, с. 70].

Як відомо, специфікою мемуарних текстів є їх наповнення інформацією про конкретних людей. Вони цікавили автора як люди, прихильні до національної ідеї, як національно свідомі українці. Тексти Д. Дорошенка можна назвати асоціативними реакціями, пор. визначення Т. Космеди: «Один із напрямів дослідження мовної особистості – вивчення асоціативних реакцій на мовні феномени різного рівня: слова, словоформи, словосполучення і под.» [4, с. 25].

Слова-поняття *свідомість, самосвідомість* у сполученні з прикметником *національна* характеризують сучасний науковий дискурс, присвячений історії ХІХ ст.: «У ХІХ ст. розвиток національного «Ми» відбувається шляхом активізації духовних цінностей українського народу, ідеологічного спрямування етнічної самосвідомості, її трансформації від етнографічного романтизму до акцентування

демократичних і визвольних аспектів» [5, с. 41]. Показове вживання абстрактної лексеми *свідомість* у різних контекстах, напр.: «Село [Перещепина] велике, багатонаселене й заможне. Положене далеко від залізниці, воно зберігало багато старосвітчини в побуті, одязі і – натурально – в мові. Але разом з тим в ньому прокинулася вже національна свідомість...» [1, с. 171]; «А у Києві українське життя вже кипіло як у котлі... Десь коло половини жовтня було оповіщено, що в університеті відбудеться українське віче. Це мало бути перше українське віче в Києві... Зійшовся весь український Київ. Кого там тільки не було! [1, с. 101]; «Я скоро зорієнтувався в полтавських урочистостях. З'їзд був справді небувалий, можна сказати, з'їхалася вся свідомо національно Україна з усіх частин нашої землі...» [1, с. 70]. Як свідчать наведені приклади, Дмитро Дорошенко застосовує поняття *національна свідомість* не лише до окремих представників громади, а й до цілих територій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз текстів «Моїх споминів про давнє минуле (1901-1914 роки)» Дмитра Дорошенка засвідчує актуалізацію абстрактної лексики, характерної для суспільно-політичного руху в Україні початку ХХ століття. На прикладі вживання таких слів, як *маса* (народна), *круги* (національні) можна спостерігати зміну лексичної і граматичної норми української літературної мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 роки): науково-популярне видання / Дмитро Дорошенко. – К. : Темпора, 2007. – 272 с.
2. Єрмоленко С. Епітети в щоденникових дискурсах Євгена Чикаленка і Сергія Єфремова: історично-мовний та ідіостильовий аспекти / С. Єрмоленко // Мова. Культура. Взаєморозуміння: зб. наук. праць. – Дрогобич : Коло, 2013. – Вип. III. – С. 169-177.
3. Іванова Л. Г. Суспільно-політичний рух 60-х рр. ХІХ ст. в Україні: до проблеми становлення ідеології / Л. Г. Іванова, Р. П. Іванченко. – К.: МІЛП, 2000. – 352 с.
4. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу : монографія / Т. А. Космеда. – Дрогобич : Коло, 2012. – 372 с.
5. Піскун В. М. Українство у світі: традиційність культури та спільнотні взаємини: монографія / В. М. Піскун, А. В. Ціпка, О. В. Щербатюк та ін. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2004. – 240 с.
6. Хоменко Б. Ідея відродження України в творчості М. Коцюбинського / Б. Хоменко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. М. Коцюбинського: зб. наук. праць. Серія: Філологія / Відп. ред. Н. Л. Іваницька. – Вінниця : Вид-во ВДПУ, 2005. – Вип. 7. – С. 30-33.

References

1. Doroshenko Dmytro. Moi spomyny pro davnie mynule (1901-1914 roky): naukovo-populyarne vydannya / Dmytro Doroshenko. – K. : Tempora, 2007. – 272 s.
2. Ermolenko S. Epitety v shchodennykovykh dyskursakh Evgena Chykalenka i Sergiya Efremova: istorychno-movnyj ta idyostyl'ovij aspekty / S. Ermolenko // Mova.

Kul'tura. Vzaemorozuminnya: zb. nauk. prats'. – Drohobych : Kolo, 2013. – Vip. III. – S. 169-177.

3. Ivanova L. G. Suspil'no-politychnyj rukh 60-kh rr. XIX st. v Ukraini: do problemy stanovlennya ideologii / L. G. Ivanova, R. P. Ivanchenko. – K.: MILP, 2000. – 352 s.

4. Kosmeda T. A. Ego i Alter Ego Shevchenka v komunikatyvnomu prostori shchodennykovogo dyskursu : monografiya / T. A. Kosmeda. – Drohobych : Kolo, 2012. – 372 s.

5. Piskun V. M. Ukrainstvo u sviti: tradytsijnist' kul'tury ta spil'notni vzayemyny: monografiya / V. M. Piskun, A. V. Tsipko, O. V. Shcherbatyuk ta in. – K.: ZAT «Nichlava», 2004. – 240 s.

6. Khomenko B. Ideya vidrozhennya Ukrainy v tvorchosti M. Kotsyubyns'kogo / B. Khomenko // Naukovi zapysky Vinnyts'kogo derzhanogo pedagogichnogo un-tu im. M. Kotsyubyns'kogo: Zb. nauk. prats'. Seriya: Filologiya / Vidp. red. N. L. Ivanyts'ka. – Vinnyts'a: Vyd-vo VDPU, 2005. – Vyp. 7. – S. 30-33.

Предложен анализ общественно-политической лексики, зафиксированной в мемуарных текстах Дмитрия Дорошенко («Мои воспоминания о давнем прошлом (1901-1914 годы)»); выделено ядро слова-понятия украинство, с семантикой которого связаны такие лексемы, как сознание, идея, нация, возрождение, движение и т.д.; обоснована актуализация абстрактной лексики, характерной для общественно-политического движения в Украине начала XX века.

Мемуарные тексты, абстрактная лексика, общественно-политическая мысль, общественно-политические номинации, украинство, сознание, идея, нация, возрождение, движение, дело, этническое самосознание.

In the paper the analysis of the socio-political lexicon in Dmytro Doroshenko's memoir texts ("My memoirs about the ancient past (1901-1914)") is offered. A core of a word-concept of "the Ukrainians" is defined. It is connected with such lexemes as consciousness, idea, nation, revival, movement, etc. An ideological component in the structure of lexical meanings is also defined. The actualization of abstract lexicon which is typical of the socio-political movement at the beginning of the XX century in Ukraine is described.

These lexemes function as key in modern historical texts showing the political movement in Ukraine.

Contexts, in which the word "the Ukrainians" is used, testify that this name is connected with Ukrainian society (Ukrainian students' community, Ukrainian national movement) and form the opposition against Russian nationalism. An adjective Ukrainian is derived from the proper name Ukraine. The usage of this proper name prevails in the studied texts and there is a seme of the general feature which is not only connected with the name Ukraine, but also with the nomination of Ukrainians.

Memoir texts, abstract lexicon, socio-political thought, socio-political nominations, the Ukrainians, consciousness, idea, nation, revival, movement, matter, ethnic self-consciousness.